

Українська ідентичність

Головним чинником всіх наших негараздів на шляху державотворення за ці всі роки було і залишається **питання національної ідентичності**.

У цьому ракурсі хотів би звернути увагу читачів на книгу доктора філософських наук **Михайла Степика "Українська ідентичність: феномен і засади формування"**, видану Національним інститутом стратегічних досліджень 2011 р. "*Монографія є комплексним науковим дослідженням української ідентичності у взаємозумовленості усіх її складників — національного, етнічного, а також ідентичності держави та країни. Аналіз історико-культурних засад становлення української нації досліджено у взаємозв'язку із сучасними завданнями побудови незалежної Української Держави. Важливим складником роботи є авторське бачення теоретико-методологічних проблем осмислення феномену етносу й нації, чинників і механізмів етно- та націєгенезу*".

Зустріч з автором відбулася 3 листопада 2012 року в "Елітарній світлиці", засідання якої в Будинку вчителя в Києві відновлено під егідою НКК при НАН України. Презентуючи книгу, **М.Т. Степико** зауважив, що "*поняття "етнос" можна характеризувати стійку, історично вкорінену на певній території сукупність людей, які мають спільні риси (часто й расові), стабільні особливості культури (в тому числі мову) та психічний склад, а також усвідомлюють свою єдність і відмінність від інших подібних утворень (мають самосвідомість)*" та навів в історичному аспекті різні тлумачення цього терміну:

"Поняття **"етнос"** — це певною мірою наукова абстракція для визначення характерних рис цієї групи людей незалежно від часових і просторових характеристик її існування.

Термін **"етнос"** (*ethnos*) походить із давньогрецької мови, дослівний його переклад означає **"негрек"**, **"чужинець"**, **"ідоловірець"**. Етимологічно воно означає стадо, група (натовп) людей, народ, плем'я, рід, іноземне плем'я тощо. Із V сторіччя до н.е. його використовували у значенні **"плем'я негрецького походження"**, **"народ негрецького походження"**. Себе греки позначали словом **"демос"** (народ) і відрізнялися від негреків тим, що останніх іменували **"етносом"**. У такому значенні римляни ввели слово **"етнос"** у латинську мову. У зв'язку з його латинізацією з'явився прикметник **"етнічний"** (*ethnicos*), що вживався у значенні **"нехристиянський"**, **"язичницький"**.

Уперше **"етнос"** як науковий термін у літературі з'явився наприкінці XVIII — початку XIX сторіччя разом із термінами **"етнографія"** та **"етнологія"**. Із середини XIX сторіччя поняття **"етнос"** почало використовуватися у значенні **"народ"**. Цьому сприяв німецький етнолог **А. Бастіан**, який поняття **"етнічний"** і **"народний"** вважав синонімами, а поняття **"етнічність"** сприймав як культурно-побутову специфіку народу. Аж до початку XX сторіччя ним позначали населення певних історико-культурних провінцій; мовно-культурні спільноти певних територій; людські міжпоколінні спільноти часів первісної епохи, об'єкти етнографічних досліджень тощо. У 20-30-ті роки XX сторіччя в англійській літературі поширився термін **"етнік"** (*ethnic*) у значенні **"племінний"** і **"поганський"** (**"язичницький"**), інколи термін **"етнос"** поширювався лише на ті історичні й територіальні частини етнічних спільнот чи малочисельні етнічні спільноти, які не самоідентифікували себе тощо.

Ще на рубежі XIX-XX сторіч французький антрополог **Ж. Денікер** спробував розкрити поняття **"етнос"** і тлумачив його близько до сучасного. Він вважав, що терміном **"етноси"** слід позначати **"народи"**, **"нації"**, **"племена"**, які відрізняються одне від одного мовою, способом життя, культурою, поведінкою. Спроба французького етнографа **Ф. Рено** в 1919 р. уточнити поняття не внесла ясності, а розмежування ним єдиного терміна на два — **"етнос"** і **"великий етнос"** не знайшло підтримки у вчених. Дослідження поняття **"етнос"** мало місце й у роботах німецького соціолога **М. Вебера**, який у праці **"Господарство і суспільство"** (1922 р.) писав, що **"етнічними групами"** є всі групи людей, які поділяють суб'єктивну віру у спільне походження через схожість фізичного типу і звичаїв.

У російській історіографії дослідженням поняття **"етнос"** і проблемами його теорії займався **С.М. Широкогоров**, який у виданій у Шанхаї (1923 р.) праці писав, що етнос — це група людей, котра розмовляє однією мовою, визнає своє єдине походження, характеризується комплексом звичаїв, устроєм життя, збереженими й освяченими традиціями, які вирізняють її з-поміж інших. В англійській етнології термін **"етнос"** не використовувався. Його замінювали термінами **"етнічність"**, **"етнічна група"**, **"етнічна ідентичність"**, але найчастіше замість терміна **"етнос"** вживався термін **"етнічна група"**.

В українській етнології термін **"етнос"** традиційно ототожнювався з терміном **"народ"**, і лише з кінця XX сторіччя у суспільствознавчих дослідженнях він набув загального поширення. Сьогоднішнє його тлумачення, на думку **В. Євтуха**, відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням, що виявляються у побуті, культурі, поведінці, й у цілому в ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з-поміж інших. Часто термін вживається також для означення етнічної спільноти, мовної та культурної самобутності групи людей. Нині термін **"етнос"** став науковим поняттям, еквівалентом давньогрецького розуміння іншості, негреків. Хоча поєднання у словосполученні слів **"етноси-народи"**, що зараз часто вживається, це вже не грецька, а пізніша наукова традиція".

Містичний ключ до України

Майже 20 років тому про аналогічні проблеми України писав талановитий науковець, високоосвічена людина та патріот України **Олександр Шумилов**, який 19 листопада 2002 року пішов із життя.

На жаль, мені не пощастило зустрітися з Олександром, але на початку 1990-их років минулого століття я читав його публіцистичні праці. У 2008 році у видавництві "Логос" вийшла друком повна збірка його праць "Містичний ключ до України", яку я отримав нещодавно від його батьків. Подаємо тут відгук **Ліни Костенко** на цю книгу, біографічний нарис про **О. Шумилова** і окремі думки з його статті "З Києвом чи з Москвою — вибір особи, вибір народу", які актуальні для сьогоденної України.

Олександр Шумилов писав:

"...Через роки і покоління тече спадкомна ріка людської думки, почуттів, вражень — культури загалом.

До цієї річки я й сам час од часу припадаю, щоби взаємувати спрагу по справжності.

До неї прагну тепер долучитися вже не тільки як споживач, а як активне начало, як суб'єкт творчого процесу, адже я так багато запозичив у попередників, тож цілком природно виникає бажання віддати децими власних надбань тим, хто йде услід, тим, кому це може стати в нагоді”.

Ліна Костенко у своєму виступі на презентації першого видання книги О. Шумилова зазначала:

“Містичний ключ до України” ... Мені не хочеться говорити про цю книжку — мені хочеться її читати, перечитувати і переживати потрясіння.

Раїса Лиша, яка написала передмову до цієї книги, має рацію: Олександр Шумилов — світлий посланець. Це Бог послав нам таку людину, такого мислителя. Відчуваю велику печаль, що автора немає фізично. Але духовно він живий.

Мені особисто дуже шкода, що я розминулася з ним. Школа № 102 (на вулиці Ванди Василевської), де він навчався, — це та школа, в якій я часто була, бо там учився мій син. Також біля тієї школи чекав своїх дочок Станіслав Тельнюк. Я дуже добре знаю той провулок...

Праця Олександра Шумилова — неоціненна, але якщо вона не буде оцінена, то гріх нам буде всім!

Я хочу, щоб нам вистачило “духовних діоптрій” побачити масштабність цієї особистості...”

Уривки з біографічного нарису: “Олександр Шумилов (за прадіда Шумило) народився 15 квітня 1962 року в родині науковців з інженерною освітою. Однак він не пішов шляхом батьків, незважаючи на те, що цей вид діяльності обіцяв йому більш-менш пристойну кар'єру (батько — професор Київського політехнічного інституту, мати — викладач того самого інституту). Він обрав свій шлях, по-

заяк за покликанням був гуманітарієм. Із ранніх шкільних років захоплювався світовою історією, культурою і філософією. Ретельно вивчав історію і культуру України. І вже в юнацькі роки замислювався над глобальними проблемами людського буття, такими поняттями, як морально-етичні засади, справедливість, релігія в житті людини тощо. Й хоча у 1979 році, за порадою батьків, Олександр поступив до Київського державного університету на факультет кібернетики, спеціальність “Економічна кібернетика”, який закінчив у 1984 році, уже в студентські роки почав писати для себе про вищезазначені проблеми, робити нотатки щодо явищ, які він спостерігав в навколишньому людському середовищі й у світі. Ретельно вивчав філософію.

Робота за фахом його не влаштувала. Він, через свою схильність до гуманістичних проблем, не захотів працювати математиком-економістом. Перепробувавши різні сфери діяльності, навіть робітничі, у 1992 році поступив до аспірантури при кафедрі політичної економії Київського інституту народного господарства (зараз Національного економічного університету України). В лютому 1997 року захистив кандидатську дисертацію, в якій розглядалися шляхи структурної перебудови економіки України. Після захисту дисертації працював асистентом на кафедрі політекономії, згодом був обраний старшим викладачем і доцентом тієї ж кафедри. У вересні 2002 року його запросили за сумісництвом читати лекції в Києво-Могилянській Академії, де він із великим задоволенням працював доти, доки раптово, 19 листопада 2002 року, не пішов із життя.

Як науковець, він активно і плідно працював у сфері соціальної філософії, економічної історії, політології, розробки концепції українського державотворення. Цікавився екзистенційним напрямом філософських досліджень. Брав участь у кількох міжнародних конференціях, зокрема у Всесвітньому со-

Олександр ШУМИЛОВ

МІСТИЧНИЙ КЛЮЧ ДО УКРАЇНИ

*В.ч. пану Ярославу Стелачеву
Дякую з любов'ю за Вашу
промову згромадженню.*

Від батьків автора Олександр Шумилов

Київ — Лотос — 2008

Олександр Шумилов

(15.04.1962 р. – 19.11.2002 р.) належить до найвиразніших представників новітньої української течії так званої романтичної політології, яка ставить своїм завданням не лише з'ясування реальності, а й створення, або проектування майбутнього. Проте з таким же правом його творчість можна означити як християнську політологію.

До книги увійшли його найбільш вагомні праці, присвячені створенню ідеології незалежної Української держави, що спирається на загальнолюдські цінності – повагу до людини, справедливість, віру в Бога, духовність народу.

Праці Олександра Шумилова відзеркалюють соціально-філософське ставлення автора до найбільш болючих проблем України. Більшість праць, що увійшли до книги, було опубліковано впродовж 1994–2002 рр. у різних виданнях. Два есе – “Слово як вибір. Слово як життєвий простір”, “Цінності чи інтереси II. Кінець “матріархату”, або містерія світового оновлення” – публікуються вперше.

ціологічному конгресі у м. Більфельд (ФРН) у 1994 році, у міжнародній конференції "Світ без фашизму й екстремізму" в 1995 році, співпрацював у різних громадських організаціях як аналітик, а саме: в науково-аналітичному центрі "Перспектива" при Інституті філософії НАН України, а також організації "Громадянська позиція". Брав активну участь в обговоренні громадських і державних проблем у складі учасників круглих столів, які проводили Інститут філософії НАН України, організація "Громадянська позиція", "Світлиця" при Будинку вчителя для творчої інтелігенції, тобто брав активну участь у громадському житті України.

Після себе Олександр Шумилов залишив чималий творчий спадок у вигляді численних статей і есе загальним обсягом близько 30 др. арк., розпорочених по різних журналах чи газетах національно-патріотичного спрямування. Деякі праці, що вийшли до книги, друкуються вперше. Олександр почав публікуватися з 1994 року. Всі праці написані ним одноосібно. Як впливає зі змісту книги, праці Шумилова можна умовно поділити на декілька тематичних розділів, а саме: соціально-філософський, економіко-політичний, ідеологічний, публіцистичний і автобіографічний.

Розподіл праць за зазначеними розділами є умовним. Всі його праці просякнуті болем за долю України і людини, пошуком виходу з глибокої системної кризи, в якій опинилася наша держава. Автор досліджує причини стану, в який потрапила країна, і доходить висновку, що головною причиною наших бід є зміщення акцентів у ставленні до життя як у сьогоднішньої політичної і економічної верхівки суспільства, так і у багатьох пересічних громадян, від вічних цінностей до утилітарних інтересів, тобто від духовного до чисто матеріального. Але якщо такий світогляд у нашої верхівки є свідомим і вона дбає, в основному, про свої статки, пересічний громадянин, що потрапив у матеріальну безвихідь, змушений думати про виживання. Негативну роль відіграє розповсюджена безбожність, що залишилася як страшний рудимент від радянських часів.

Автор критикує комунізм і ліберальний капіталізм як системи, що в різний спосіб спрямовані проти людини, і пропонує Україні вибрати свій, третій шлях. Значну увагу приділяє мовному питанню, яке розглядає як один із чинників національної безпеки. Дуже чутливий до несправедливості в усіх її проявах. Лікування недуги, в якій перебуває Україна, можливе лише через моральне очищення, віру в Бога. Україна потребує нової еліти, патріотично налаштованої, порядної, для якої інтереси пересічної людини стоять на першому місці.

Читач знайде в працях Олександра Шумилова багато цікавих думок, пропозицій, віри в людину, здатної здолати всі перешкоди завдяки любові до ближнього свого, віри в краще майбутнє і в Бога. Олександр Шумилов був високоосвіченою людиною, мав потужний творчий потенціал і багато плідних ідей. Він міг би зробити ще багато для нової ідеології нашої держави. Але, на жаль, передчасно пішов із життя. Нехай ця книга буде пам'яттю про Олександра Шумилова — гідного представника справжньої духовної еліти України.

Ми щиро дякуємо всім друзям, колегам і однодумцям Олександра Шумилова, без моральної і фінансової допомоги яких ця книга не вийшла б у світ... Ми дуже сподіваємося, що ця книга внесе свою децищу в становлення дійсно незалежної, демократичної і багатой України".

*Батьки Олександра —
Світлана і Юрій Шумилови.
Листопад 2003 р.*

“З Києвом чи з Москвою — вибір особи, вибір народу”

О. Шумилов, січень 1995 р.

Винесені в заголовок тексту слова, наголос на досить різкій альтернативі стануть зрозумілишими, коли ми під Києвом та Москвою станемо, нарешті, розуміти не стільки географічні об'єкти та навіть столиці двох окремих держав, скільки символи двох цілком різних суспільних світів, символи двох типів соціальної організації людей, типів духовності, культури та економічного розвитку. Пошлемося на авторитет. Образний опис становлення московської деспотії східного типу під впливом Золотої Орди подає російський філософ *Г. Федотов*. "...Саме збирання земель відбувалося східними методами. Знімався — або, додамо від себе, перекупався на корню — весь верхній шар людності, вивозився до Москви, замінюючись прийшлими та служилими людьми, викорчувувались всі місцеві особливості та традиції. Всі стани були прикріплені до держави службою та тяглом. Людина вільної професії ставала явищем немислимим у Москві. Кріпосна неволя стала повсюдною в той самий час, коли вона відмирала на Заході. Рабство диктувалося не примхами володарів, а новим національним завданням: створенням імперії на злиденному економічному підґрунті. Тільки крайньою, загальною напругою, залізною дисципліною, страшними жертвами могла існувати ця злиденна варварська безкінечно зростаюча держава" (*Г. Федотов, 1936; Л. Залізник. — Київ: Абрис, 1994*).

Для читача, хоча б побіжно знайомого з історією, очевидним є те, що закладена від початку генетична структура Московського царства не змінилася і дотепер. Все те ж презирство загалу до особи, поклоніння зовнішнім атрибутам великодержавності, широко розповсюджена ксенофобія, реально існуючий сировинний та екстенсивний характер економіки, — все це складає той жорсткий каркас, що фатально обмежує російське суспільне життя і нині. Та й про що, власне, може йти мова, коли трохи більше сотні років тому абсолютна більшість російського населення, ще животіла в споконвічному рабстві, ледь прикритому машкарою феодального кріпосництва.

Що стосується України, то поза всяким сумнівом, найтяжча грань її історичної долі лежить у площині геополітики. Якби наша земля була захищена зі сходу чи то гірським масивом, чи то іншим географічним об'єктом, інакшою була б не тільки доля України, але й усієї Європи. Генетична вкоріненість в європейську культуру, суто український потяг до життя гармонійно-естетичного, господарськи кмітливого, самодостатнього безперечно витворив би на цій благо-